

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ
ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ КАФЕДРАСЫ

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР
Т. САЙРАМБАЕВТЫҢ 85 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«ҚАЗАҚ ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУ ПАРАДИГМАЛАРЫ
ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫ
АЛМАТЫ, 8-9 СӘУІР 2022 Ж.

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПАРАДИГМЫ ГРАММАТИКИ
КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ»
ПОСВЯЩЕННОЙ 85-ЛЕТИЮ ДОКТОРА ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК,
ПРОФЕССОРА Т.САЙРАМБАЕВА
АЛМАТЫ, 8-9 АПРЕЛЯ 2022 г.

MATERIALS
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL CONFERENCE
"MODERN RESEARCH PARADIGMS OF KAZAKH GRAMMAR AND INNOVATIVE
TEACHING TECHNOLOGIES"
DEDICATED TO THE 85th BIRTHDAY ANNIVERSARY OF THE DOCTOR OF
PHILOLOGY, PROFESSOR T. SAYRAMBAEV
ALMATY, 8-9 APRIL, 2022

Филология ғылымдарының докторы, профессор
Т. Сайрамбаевтың 85 жылдығына арналған
«ҚАЗАҚ ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУ ПАРАДИГМАЛАРЫ
ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ»
атты Халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, 8-9 сәуір 2022 ж.

МАТЕРИАЛЫ
Международной научно-методической конференции
«СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПАРАДИГМЫ ГРАММАТИКИ
КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ»,
посвященной 85-летию доктора филологических наук, профессора Т. Сайрамбаева

Алматы, 8-9 апреля 2022 г.

MATERIALS
of International scientific and methodological conference
«MODERN RESEARCH PARADIGMS OF KAZAKH GRAMMAR AND
INNOVATIVE TEACHING TECHNOLOGIES»
dedicated to the 85th birthday anniversary of the doctor of philology,
professor T. Sayrambaev

Almaty, 8-9 April, 2022

ӘОЖ 811.512.122'36
КБЖ 81.2Қаз-2
Ф 50

Жалпы редакциясын басқарған:
филология ғылымдарының докторы, профессор *Ж. Түймебаев*

Ғылыми редакциясын басқарған:
филология ғылымдарының докторы, профессор *А. Салқынбай*

Жауапты шығарушылар:
С.М. Иманқұлова, А.Т. Аширова

Ф 50   **Филология** ғылымдарының докторы, профессор Т. Сайрамбаевтың 85 жылдығына арналған «Қазақ тілі грамматикасының қазіргі зерттеу парадигмалары және оқытудың инновациялық технологиялары» атты Халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. Алматы, 8-9 сәуір 2022 ж. / Құраст.: С.М. Иманқұлова, А.Т. Аширова. – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 305 бет.

ISBN 978-601-04-5911-3

Профессор Т. Сайрамбаевтың 85 жылдығына арналған "Қазақ тілі грамматикасының қазіргі зерттеу парадигмалары және оқытудың инновациялық технологиялары" атты халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары жинағында профессор Т. Сайрамбаевтың ғылыми еңбектеріне баға беріліп, қазақ тілі грамматикасының қазіргі зерттеу парадигмалары мен қазақ тілін оқытудың инновациялық технологияларына қатысты ғалымдар мен ізденушілердің мақалалары топтастырылады.

Жинақ қазақ тілін зерттеушілерге, филология факультетінің студенттеріне арналған.

Автордың редакциясымен шығарылды.

**ӘОЖ 811.512.122'36
КБЖ 81.2Қаз-2**

ISBN 978-601-04-5911-3

© Әль-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2022

Ғалым Н. Оралбай шақ категориясын ашық рай тұлғаларының ішінде қарастырып, ашық рай мен шақ өте тығыз байланысты деген пікір білдіреді. Ашық райдың көрсеткіші жоқ, бірақ шақ көрсеткіштері ашық райдағы реалді қимылды білдіруге қызмет етеді деп есептейді.

Өткен шаққа – жедел, бұрынғы, ауыспалы, қатыстық өткен шақтарды жатқызса, осы шақтың екі түрін көрсетеді: нақ, ауыспалы осы шақ. Келер шақты – ауыспалы, болжалды, мақсатты деп үшке бөледі [8, 297-304 бб.].

Н. Оралбайдың осы жіктемесімен Б. Қасым [9, 297-304 бб.] да, А. Салқынбай [10, 297-304 бб.] да келіседі. Тек аталған ғалымдарда өткен шақтың қатыстық деген түрі жоқ.

Сонымен, қазіргі қазақ тіл білімінде етістіктің шақ категориясы біршама зерттелгенімен, әлі де шешуін таппаған мәселелер баршылық. Осы шақ пен келер шақты тануда үлкен алшақтық болмағанымен, өткен шаққа келгенде басы ашылмаған жайттарға тап боламыз. Өткен шақтың ғалымдар еңбектерінде түрлі қырынан қарастырылып, әртүрлі мағыналық топтарға бөлініп, түрліше аталып жүргенін байқаймыз. Мысалы «жедел өткен шақ» деп атап жүрген шақтың түрі күмән туғызатыны рас. Себебі мұнда істің өту сапасы – тез өтуі, кенеттен өтуі, жай өтуі т.б. мүлде сөз болмайды. Ондай реңктер амалдың өту сипаты категориясында қарастырылады. Бұл аталған грамматикалық категорияның әлі де зерттеуді қажет ететіндігін көрсетеді.

Әдебиет:

1. Ысқақов А.Ы. Қазіргі қазақ тілі: Морфология. – Алматы, 1991. – 385 б.
2. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 446 б.
3. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1966. – 362 б.
4. Қордабаев Т.Р. Қазіргі қазақ тіліндегі шақ категориясы. – Алматы, 1953. – 116 б.
5. Сауранбаев Н.Т. Қазақ тілі (Педучилищелерге арналған). – Алматы, – 220 б.
6. Маманов Ы. Қазіргі қазақ тілі: Етістік. – Алматы: Мектеп, 1966. – 156 б.
7. «Махаббат, қызық мол жылдар кітабы қалай жазылды?» Нұршайықов Әзілхан. Төрт томдық шығармалар жинағы. 1 том. – Алматы: Жазушы, 1992. – 432 бет.
8. Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің морфологиясы. – Алматы, 2007. – 388 б.
9. Оразбаева Ф.Ш., Сағидолда Г., Қасым Б., т.б. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы, 2001. – 534 б.
10. Салқынбай А. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы, 2008. – 462 б.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ОҚШАУ СӨЗДЕРДІҢ СӨЙЛЕМ АЯСЫН КЕҢЕЙТУДЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Нағима Қошанова, филология ғылымының кандидаты, доцент

(Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан)

nagima.koshanova@ayu.edu.kz

Аннотация. Научная новизна статьи заключается в изучении, систематизации семантических, стилистических, формальных особенностей объема предложения и путей его расширения в синтаксисе современного казахского языка; конкретизации особенностей деепричастия, семантико-функционально обособленных слов-объема предложения и одного из путей его расширения.

Для выполнения целей и задач исследовательской работы, для определения семантико-функциональной способности обособленных слов, расширяющих объема предложения.

Ключевые слова: *объем предложения, расширение объема предложения, функциональный синтаксис, обособленные слова в казахском языке.*

Annotation. The scientific novelty of the thesis consists in the study, systematization of semantic, stylistic, formal features of the sentence volume and ways of its expansion in the syntax of the modern Kazakh language; concretization of the features of the adverbial participle, semantic and functionally isolated words-the sentence volume and one of the ways of its expansion.

To fulfill the goals and objectives of research work, to determine the semantic and functional ability of isolated words that expand the scope of the sentence.

Keywords: sentence volume, sentence extension, functional syntax, isolated words in the Kazakh language.

КІРІСПЕ

Қазіргі таңда жұмсалымды грамматиканы зерттеудің әр түрлі аспектілері мен бағыттары пайда болып, даму үстінде: жұмсалымды грамматиканың жалпы теориялық мәселелері (В.Г.Адмони, А.В.Бондарко, В.Г.Гак, Н.Ю.Шведова т.б.); жұмсалымды синтаксистік концепция (Г.А.Золотова, Д.Н.Шмелев, Н.А.Слюсарева); жұмсалымдық аспектология (Ю.С.Маслова, А.В.Бондарко, Т.В.Булыгина т.б.); өріс теориясы арқылы зерттеу (М.М.Гухман) [1,13].

Қазақ тіл білімінде жұмсалымды грамматика – енді-енді қолға алына бастаған сала. Оның негізгі теориялық тұғыры мен бағыты толық айқындалған деп айту әлі қиын десе де болады.

Жұмсалымдық синтаксис саласында З.К. Ахметжанованың қазақ және орыс тілдеріндегі функционалды-жұмсалымдық зерттеулердің негізгі принциптерін салғастыра қарастырған еңбегі [2] мен Ж.А. Жақыповтың сөйлеудің жұмсалымды-қатысымдық сипатын ашуға арналған [3], Т.Сайрамбаевтың «Жақ категориясының функционалды көрінісі» [4], А.Б. Салқынбайдың «Функционалды грамматика очерктері» [5] атты еңбектерінен басқа зерттеу жұмыстары жоқ десе боларлық.

Зерттеулер функционалды синтаксисті қарастырғанда, тек синтаксис төңірегінен шыға алмаған. Жұмсалымды грамматиканың негізгі міндеті тақырыптардың ортақ қасиетін қарастыру болып табылатыны белгілі.

Зерттеу әдістері. Синхрондық талдау әдісі, қазақ тіліндегі оқшау сөздер мен түрлерінің қатасымдық-жұмсалымдық-семантикалық қырларын ашуда құрылымдық, этимологиялық талдау әдістері

Талдау мен нәтижелер

Функция тілдік бірліктердің функциясы мен семантикасының арақатынасына байланысты: функция тіл бірліктерінің семантикасына қарсы қойылады немесе тілдік бірліктердің мағыналары олардың қызметі ретінде ұғынылады.

Функция тілдік бірліктердің мағынасы, яғни қолданыстағы қызметі ретінде түсіндірілетін көзқарас Прага лингвистикалық мектебі өкілдерінің еңбектерінде айқын көрініс тапқан. Олардың түсінігінде функция тілдік элементтің қызметі, мақсаты дегенді білдіреді. «...Термин функция употребляется тогда, когда речь идет о значении (функция слова, предложения) или о структуре смысловых единиц (функция фонемы)» [6,249]. Бұл ұғымдағы функция тіл элементінің кез келген қызметін көрсетеді. Функция мен мағына ұғымдары бірдей емес: кез келген мағына белгілі бір құрал немесе тілдік құралдар кешенінің қызметі ретінде қарастырылуы мүмкін, бірақ кез келген функция мағына емес (мәселен, іс-әрекетке барғызу мағынасының әр түрлі варианттарын жүзеге асыратын бұйрық рай тұлғаларының қызметі мен сөйлем мүшелерінің құрылымдық қызметі). Функция семантикалық, семантикалық емес болуы мүмкін. Семантикалық функция тілдік таңбаның нысандары, объективті шындықпен байланысты қолданылатындығымен сипатталады. Ал тілдік бірлік тек функцияны атқарса, семантикалық емес функция болады. Құрылымдық функция дәстүрлі грамматикада әр түрлі деңгейге тиесілі тіл бірліктерінің қызметі мен қызмет ету ерекшеліктерін қарастырады. Мысалы, Жұрт жазғы *үлкен* үйлерді қоймаларға тастап, енді кішілеу-кішілеу қоңырқай үйлер көтеріскен. *Үлкендер* де мұның сәлемін дауыстап алды (М.Әуезов) дегенде, *үлкен* сын есімі бірінші сөйлемде синтаксистік қызметі анықтауыш болып тұрса, екінші сөйлемде оның бастауыш мүше қызметін атқаруы субстантивтену процесімен байланысты. Құрылымдық функция тілдік бөлшектердің жүйелі, құрылымды ұымдасуы туралы ішкі тілдік ақпарат беру үшін қызмет етеді. Бұл функция тікелей мағынамен емес, мағынаны білдіретін тұлғамен байланысты. Мысалы, *қызғылт, кішілеу, жақсырақ, көкшіл* сөздерінің салыстырмалы шырай тұлғасында келуі қандай да бір мағынаны жеткізудің құралы емес. Бірақ шырай категориясының көрсеткіштерін тіпті мағынасыз деп айтуға тағы болмайды. Олардың бойында сынның артық-кемін салыстыра көрсету жайында ақпарат бар. Сондықтан құрылымдық функция мағынамен жанама түрде байланысты болып келеді. Ал жұмсалымды грамматика аясына енетін семантикалық функция тілден тыс объективті шындықпен сәйкестеніп, өз бойына «мағыналық мазмұн» элементтерін жинақтайды. Яғни әр түрлі тілдік деңгейге жатын тілдік құралдар белгілі бір мағынаны, ойды жеткізу үшін бірлесе қызмет етеді. Мысалы, Трашпенке келесі көшеге түсіп көрінбей кеткенше, Ахат арттарынан үздіге қарап көп тұрды (Ш.Мұртаза) деген сөйлемде көп сөзі арқылы көрінетін қимылдың созылыңқылық мағынасы синтаксистік құралмен нақтыланған. Осы екі тілдік құрал (лексикалық, синтаксистік) созылыңқылық мағынаны беру қызметтерінің ортақтығы негізінде біріккен.

Сонымен, тілдік бірліктердің функциясы дегеніміз – олардың белгілі бір қызмет атқаруға қабілеттілігі, жұмсалу мүмкіндігі, сондай-ақ жұмсалымның (функционирование) іске асқан нәтижесі – жүзеге асқан мақсат [7,29; 8,10].

Г.А.Золотова синтаксис теориясында шындық өмірдің сөйлем мазмұнында бейнеленуін сипаттау үшін алғашқы жарық көрген еңбегінде «функция» ұғымын басшылыққа алған болатын. «Функция» ұғымы синтаксис үшін өте маңызды. Өйткені тілдің басқа деңгейлерімен салыстырғанда, синтаксис – ойлау және коммуникация процесімен тікелей байланысты. Басқа тіл салалары бұл процестерге синтаксис арқылы қатысады. Г.А.Золотова: «Синтаксистік бірліктердің сыртқы дүниені бейнелеуден басқа нағыз тілдік синтаксистік құрылымдық қызметі де болуы керек» [9,8]. Синтаксистік бірлікке зерттеуші коммуникация бірлігі – сөйлемді, ал оны құрастырушы ең төменгі бірлікке сөз формасын жатқызады [9,39]. Г.А.Золотованың пікірін ары қарай дамытып, З.Ш.Ерназарова синтаксистік ең төменгі бірлікке синтаксеманы – сөз формасын алады да: «Сөз формасы синтаксистің барлық деңгейін құрастырушы бірлік. Оған – абстракцияланған грамматикалық мағынап тән. Сөздің лексикалық семантикасымен байланысқа түскенде, бұл мағына нақтыланады. Абстракциялық деп синтаксистік қатынастардың жалпыланған мәнін айтып отырмыз. Оның түрін сөздің морфологиялық құрылымының өзгеруі және сонымен байланысты сөздің сөйлемдегі функциясы анықтайды», - деп атап көрсетеді [10,79]. Г.А.Золотова сөздің синтаксистік қызметінің түрін не анықтайды деген сұраққа: «Сөздің синтаксистік бірлікке айналуында осы үш белгі – категориалды-семантикалық, морфологиялық және (функционалды) жұмсалымды-семантикалық белгі бірігеді», - деп жауап береді [9,126] де, сөйлемнің мағыналық аспектісін сөйлемнің қатысымдық қызметімен байланыста қарауға тырысқан. Осыған сәйкес сөйлемдердің контексте тәуелді, тәуелсіз екенін анықтайды. Сөйлемнің, сөйлемдегі сөйлем мүшелерінің түрлерін анықтауда дискурс, мәтінге байланысты талдау қажет деп білеміз.

Қазақ тілі синтаксисінде жаңа ұстанған еңбектің бірі – Ж.Жакуповтың «Қазақ тілінің функционалды синтаксисі» докторлық диссертациясы. Сөйлемді қатысымдық бірлік ретінде мәтін контексті ыңғайында қарастыру семантика-синтаксистік аспектілеріне тән тіл бірліктерінің қолданысқа түсіп, өзара әрекеттесуінен пайда болатын сөйлем аралық байланыстардың лексикалық-грамматикалық деңгейдегі көріністерін анықтауға, негіздеуге мүмкіндік береді. Бұл сөйлемнің мәтінді ұйымдастырушы қызметімен байланысты қалыптасса, екінші жағынан мәнмәтінің өзі сөйлемнің құрылымдық түрі мен мазмұнының толығын анықтайды. Синтаксистік төменгі бірліктердің сөйлем ішіндегі, сөйлемнің мәнмәтін ішіндегі қызметі – жұмсалымды синтаксистің аспектілері. Ол өз тарапынан тілдің қатысымдық қызметі, қарым-қатынасқа түсуші сөйлеушілердің сөйлеу мақсаты, сонымен байланысты пропозиция мен модальділіктің сөйлесім бойында сыйыстырылуымен байланысты. Зерттеуші мәнмәтін ұғымына жан-жақты талдау жасап, түрлері мен белгілерін анықтайды [3]. Сөйлеуде тіл бірліктерінің мән, функция, мазмұн сияқты категорияларының ішінде мазмұн жетекші сипатқа ие екендігі байқалады. Оның түрін анықтайтын сөйлеу жағдаятына қарай қалыптасатын сөйлеу мақсаты, сонымен байланысты сөздің қолданысқа түсуі. Тілдің прагматикалық аспектісі қатысымдық қызметті қалыптастырушы, оның түрін анықтаушы белгісі болғандықтан, біз бір синтаксистік мәнді жеткізуші синонимдік қатарлары және олардың қолданысқа түсу себептерін сөздің – синтаксеманың жоғарыда айтқан үш белгісімен қоса, прагматикалық көрсеткіштер тұрғысынан бағалауға тиіспіз.

Орыс тіл білімінде жұмсалымды грамматиканы алдымен, орыс мектепте оқыту керек деген көзқарас бар. Мысалы, Т.В. Парменова «Функциональный подход к изучению грамматики в школе» [11, 2] деген ғылыми еңбегінде қатысымдық тұлғаны қалыптастыру үшін мектеп бағдарламасында да тілдік білім, тілдік мәдениет, тілдік тұлға сияқты мәселелерге баса назар аудару керектігін айтады. Жұмсалымды грамматика мен дәстүрлі грамматиканың айырмасы неде? Жұмсалым туралы дәстүрлі грамматикада да айтылады, зерттеу әдісі деңгейлік болғандықтан тілдік парадигмалар өзі енетін деңгейдің (фонетика, морфология, синтаксис, т.б.) шеңберіндегі жұмсалымы сөз болады. Деңгейлік грамматикада алдымен, шақты немесе райды, шырайды білдіретін формалар анықталы, содан кейін қандай мағына білдіретіндегі қарастырылады.

Дәстүрлі грамматиканың кемшілігі – тұлға мен мағынаға сүйеніп, таза тілдік, логикалық, психологиялық категориялар мен бірліктер қатар қолданылуы. Сөйлем құрылысы бірде тұлғалық, бірде мағыналық, бірде психологиялық критерийлерге сүйенетін сөйлем мүшелері арқылы сипатталады. Дәстүрлі синтаксис сөйлемді нақты сөйлеу жағдайынан тыс қарастырады, сөйлесу орны, тыңдаушыға қабылдануы ескерілмейді. Тілдік бірліктің бір мағынасы бар деп есептеп, негізгі мағынасынан басқа сөйлеу барысындағы жұмсалымдық мағыналары толық сипатталмайды. Мысалы, дәстүрлі синтаксис өкілдері сөйлемге анықтама бергенде, оның аяқталған ойды білдіретіндегі ескерілмей, тұлғалық белгілері белгілі бір тыныс белгілермен ғана сөйлемді таныды [12]. Синтаксистің зерттеу нысаны болып табылатын сөйлем – тұлғалық, мағыналық құрылысы бар грамматикалық нысан. Тілдік ерекшеліктің екі жағы құрылым мен мағына сөйлемді сипаттауда біртұтастықта

карастырылады. Сөйлемнің қатысымдық, семантика-жұмсалымдық, семантика-синтаксистік, қатысымдық-грамматикалық, сондай-ақ, құрылымдық жақтарын қоса қарастыру, барлық белгілерін түйістіру арқылы оның көп қырлы күрделі тілдік құбылыс екенін дәлелдейді.

Кейінгі кезде ғалымдар синтаксистік парадигманы екі үлкен топқа бөліп қарастырады [13, 9]: конструктивтік синтаксис парадигмасы; қатысымдық синтаксис парадигмасы. Зерттеу нысаны болып отырған оқшау сөздер құрылымдық жағынан синтаксистің конструктивтік синтаксис парадигмасына, мағыналық жақтан қатысымдық синтаксис парадигмасына жатады.

Сөйлем аясының кеңеюі ғылымда жай сөйлемнің күрделенуі деп те беріледі. Ғалым Қ.Есенов күрделі бірліктердің қатарын оқшау сөз түрлерімен толықтырады. Одағай мен қаратпа сөздердің сөйлемді күрделендірудегі қызметі ғылыми айналымға алғаш рет қосылады. Мұнда осы кезге дейінгі айтылған ғалымдар пікірлерін жинақтап, қорытындылайды. Жай сөйлемнің күрделену құбылысы мәселесі жаңа мәселе емес. Ғалым Қайырболат Есенов жай сөйлем аясын күрделендіретін бірліктерді барынша ғылыми арнаға тоғыстырды, сондай-ақ, жұмсалымдық синтаксис төңірегінде қарастыра алды [14]. Түркі тіл білімі, жалпы тіл білімінде Қ.Есенов қозғаған мәселені кейін сөз ете бастады [15, 163-170]. Сөйлем аясын кеңейтетін бірліктің кейде сондай дәрежеде болмай қалуы да мүмкін. Б.Сағындықұлы мақаласында синтаксистік күрделенудің сөйлемнің бірыңғай мүшелері арқылы емес, бірыңғай мүшелі сөйлемдер арқылы да болатынын талдайды [16, 170-175]. Сөз тіркесі мен сөйлем мүшесі құрамының кеңеюіне салаласқан, түйдекті және тұрақты тіркестердің (тұрақты тіркес ретінде келген бірліктермен бірге, С.Исаев көрсетіп берген атаулық тіркесті синтаксистік бірліктер де қосылады) қатысы бар екені анықталды. Осы көрсетілген бірліктердің ішінде сөйлем аясын кеңеюіне, сөйлемнің күрделенуіне салаласқан тіркестер сөз тіркесінің материалы да, сөйлем мүшесінің материалы болып сөйлемнің бірыңғай мүшелері танылатыны белгілі болды. Демек, салаласқан тіркестерді қабылдау сөз тіркесі құрамына ыңғайлы да, сөйлемнің бірыңғай мүшелері сөйлем мүшесі құрамында жұмсалуға жарамды. Ғалым Қ.Есенов баяндауыш мүшелі сөйлемнің бірыңғай мүшелері сөйлемнің күрделенуіне әкеледі деп түсіндіреді [17]. Осы қызметті түйдекті тіркестер де атқара алады. Түйдекті тіркестер дегеніміз - толық мағыналы сөз бен көмекші сөздердің тіркесі. Мұның өзіндік жасалу жолы бар, *e, et, de* көмекші етістігімен келетін түйдекті тіркесті құрайды және бір синтаксистік тұлға ретінде жұмсалады, сөз тіркесінің бір сынары немесе бір сөйлем мүшесі қызметін атқарып, күрделенуіне қатысады. Сондай-ақ, сөйлемнің күрделенуіне ықпал етеді. Сөйлем күрделенуінің бір жолы – қабыспалы оралым. Ал қабыспалы оралымның тілдегі көрінісі – үйірлі мүшелі құрылым. «Әдеби тілімізде қабыспалы оралымды жасауға көбінесе есімше тұлғалы сөздер қатынасып отырса, сонымен қатар осындай функцияға есім сөздер де қатысады. Мұндай сөздер оралымды жинақтап, өздерін меңгере жұмсалған белгілі бір мүшеге қапсарласа айтылады. Меңгеруші сөз әр тұлғада келе береді, соған лайық ол сөйлемнің әр түрлі мүшесінің де қызметін атқарады» [18, 99]. Ғалым үйірлі мүшелі құрылымның қай сөз таптарынан жасалатынын, сөйлем мүшелік қызметін атап көрсетеді. Түйдекті тіркестің қай түрі болмасын өзі материал болған синтаксистік тұлғаның (сөз тіркесі немесе сөйлем мүшесі) құрамын кеңейтеді. Нәтижесінде олар күрделі сөз тіркесі, күрделі сөйлем мүшесі немесе үйірлі сөйлем мүшесі болып көрініс табады. «Үйірлі мүше мен күрделі мүшені бір деп қарау қате, - дейді С.Аманжолов, - Біздің тілде бұл екеуі де бар. Үйірлі мүше – сөздердің ерікті тізбегі. Олар өз ішінде мағыналық та, грамматикалық та жікке бөлінеді, яғни сөйлемнің мүшесіне бөлінеді. Ал күрделі мүше дегеніміз бірінен-бірі бөлінбейтін, бөлінсе сөздің, сөйлемнің мағынасы бұзылатын сөздер тізбегі. Бұларды өзара мүшеге бөлуге де болмайды» [19, 160]. Қабыспалы оралым бірліктері жай сөйлемнің күрделенуінің белгілі бір түрі ретінде жұмсалады. Үйірлі мүше деген атаумен сөйлем мүшесі құрамында, сөйлем мүшесінің бір түрі; қабыспалы оралым деген атау сөйлемнің күрделенуіне қатысты жұмсалады. Жай сөйлемнің күрделенуін зерттеген ғалым Қ.Есенов айқындауыштық қосалқы сөйлемдер мен синтаксистік оралымдарды да күрделенген сөйлемдердің жасалуына жатқызады. Айқындауыштық қосалқы сөйлемдер қатарын оңашаланған, қыстырма, қыстырынды және бірыңғай мүшелі сөйлемдер толықтырады да, синтаксистік оралымдар қатарында жанаспалы және қабыспалы оралымдар тұрады. Бірақ ғалым оқшау сөздердің барлығын, оның ішінде одағай сөз бен қаратпа сөздерді атап көрсетпейді. Бұл тілдік бірліктердің қазақ тіл білімінде кейбір қырынан қарастыруды қажет ететін көрсетеді. А.Байтұрсынұлы одағай сөздерді морфология шеңберінен шығармағанымен, сөйлем жүйесінде бұратана сөздердің қатарына қаратпа сөздерді тірек еткен [20, 286]. Қ.Жұбанов оқшау сөз бірліктерін түрлерге бөлмейді. Себебі «одағайлардың бәріне негіз болған нәрсе – қаратпа сөз» деп таниды. Ал одағай сөздерге қатысты ойларынан қажетті ғылыми тұжырым таратуға болады: «Шаруашылық одағайлары сөз емес. Сөз екі адамның арасындағы ойды білдіру үшін, түсінісу үшін керек. Ал одағайлар екі адам емес, адам мен табиғат арасында ғана қолданылады; сөз айтылған жерде сөйлесу болады, ал одағайларды айтқанда бір жақты сөйлеу бар да, екі жақты сөйлесу жоқ. Онда да одағайлар жауап сөз күтпейді, тек жұмысты өндіру үшін айтылады, яғни одағайлар - өндірістік сөздер» [21, 529]. Ғалым еңбегіне сүйене отырып, қазіргі танымдағы шақыру одағайларының шығу төркініне қараймыз. Әрбір шақыру одағайы «құрылысы жағынан жеке сөз, атқаратын қызметі жағынан сөйлем,

не сөйлемдер жинағы» болып шығады [22, 527]. Көңіл-күй одағайларының шығуында да сөйлемге тән белгі бар. Ол – адамның болар іс-әрекетіне әсері, не қуантады, ренжітеді, өкіндіреді т.б. Демек, одағай сөздер араласқан сөйлемдер құрамы жағынан күрделенген. Себебі одағай сөздердің мағынасында көңіл-күйді, сезімді білдіру мақсаты бар. Тіпті, бұйрықты сөйлемге тән белгілердің көбі (тілек-өтініш, бұйыру, қорқыту т.б.) кездеседі.

Қаратпа, қыстырма және одағай сөздерді синтаксистік бірлік ретінде қалыпқа түсіріп, сөйлемдегі оқшау сөздер деп танып, осындай термин берген проф. М.Балақаев болды. М.Балақаев «Қаратпа сөз диалогта, шешендік сөзде, үндеуде, поэзияда және түрлі хаттар мен іс қағаздарында қолданылады, - деп олардың жұмсалыуындағы ерекшеліктерді төмендегіше сипаттайды: - Айтылған ойдың кімге арналғанын, кісінің оған назар аударуымен қатар, олар сөйлеушінің көңіл-күйін, модальдылықты, кісінің сезімін білдіреді» [21, 162].

Көрсетілген анықтамадан сөйлемге қатысты белгілер анық көрінеді. Яғни, қаратпа сөздерді де сөйлем аясын кеңейтуші факторлар, сөйлемнің күрделенуіне ықпал етуші бір жол деп түсінгеніміз дұрыс.

Академик Р. Сыздық көрсеткеніндей, «Оқшау сөз» деген термин шартты, өйткені сөйлем мүшелерінен оқшау тұратын элементтер жалғыз дара сөздер ғана емес, сөз тіркестері де, сөйлемдер де болып келеді» [22, 102]. Ғалым Қ. Есенов еңбегінде берілген оқшау құрылымдардың түрлері тек сөздік тұлғасында ғана емес, сөз тіркесі мен сөйлемдік құрылымда да болатыны нақты мысалдармен бекітілген. Ал одағай сөздерді тыңғылықты таратқан Қ.Жұбанов олардың жеке сөзбен берілсе де, сөйлемдік түсінікте жұмсалатынына аса мән берген. Қаратпа бірліктің де құрылымы жағынан жайылмаланып кетуі сирек. Сондықтан да «Біреуге арналып айтылған сөйлемде оның кімге арналып айтылғанын білдіретін сөз не сөз тіркесі болуы мүмкін» [21, 162] және «Қаратпа бір сөз болып та (жалаң), бірнеше сөз болып та (жайылма) келеді» [22, 110] деген ереже-анықтама орнықтырған.

Қорытынды

Қорыта келгенде, Қ.Есенов, Б.Сағындықұлы еңбектері арқылы сөйлем аясының кеңеюі немесе сөйлем құрылымының күрделенуі анықталды. Бірінші, сөз тіркесінің құрамын күрделендіретін тілдік бірліктер салаласқан тіркестер, түйдекті тіркестер, тұрақты тіркестер [16]. Екінші, бұлар да сөйлем мүшесін күрделендіреді: сөйлемнің бірыңғай мүшесі және үйірлі мүше. Үшінші, сөйлемнің аясын кеңейтуші, сөйлемнің құрылымдық күрделенуін танытатын айқындауыштық қосалқы сөйлемдер мен синтаксистік оралымдар анықталды. Сондай-ақ, сөйлемнің аясын кеңейтуші, сөйлемнің құрылымдық күрделенуін одағай және қаратпа сөздер қатары толықтырады.

Сөйлем арқылы ойды білдіруде, бес түрлі мүше қатысады. Бірақ сөйлем – жалаң қатысымдық акт емес, ол психологиялық-экспрессивтік те акт. Сөйлем белгілерінің бірі – модальдық мәнді білдіруі, яғни сөйлеушінің айтылған ойға әр алуан қатынасын (күмәнданатындығын, разы екендігін, тамашалайтындығын, таңырқайтындығын, қуанатындығын т.б.) қоса білдіруі. Мұндай модальдық реңктерді беру жолдары түрліше. Солардың бірі – сөйлем мүшелеріне жатпайтын басқа сөздермен білдіру, ол сөздер қыстырма, одағайлар болады. Сондай-ақ сөйлеуші айтып отырғанына назар аударту мақсатын да көздей алады, ол үшін де сөйлем мүшелерінен тыс басқа сөздерді - қаратпаларды қолданады. Сол сияқты сөйлеуші айтып отырған ойының желісінде жол-жөнекей бір нәрселерді ескерте кету, айқындай түсу мақсатын да қоюы мүмкін. Ол үшін сөйлем мүшелерінен тыс элементтерді – ескертпелерді пайдаланады. Осылардың барлығы, яғни қыстырмалар, қаратпалар, одағайлар, ескертпелер, белгілі бес түрлі сөйлем мүшесінің ешқайсысына жатпайды, өйткені олар сөйлем мүшелерінің сұрақтарына жауап бермейді. Егер жасалған сөз табы мен тұлғасына қарай қыстырма сөздердің кейбіреулеріне сұрақ қоюға болатын болса да (мысалы, меніңше – кімше? қысқасы – қалай? сөйтіп – қайтіп?), ол сұрақтар бұл қыстырмаларға сөйлемнің белгілі бір мүшесімен байланысты қойылмайды, жалпы сөйлемге, айтылған ойға қойылады. Сондықтан қыстырмаларды қаратпаларды, одағайларды, ескертпелерді сөйлем мүшелерінен бөлек алып, оқшау сөздер деп атаймыз. «Оқшау сөз» деген термин шартты, өйткені сөйлем мүшелерінен оқшау тұратын элементтер жалғыз дара сөздер ғана емес, сөз тіркестері де, сөйлемдер де болып келеді. Сондықтан оларды жалпы атағанда қаратпалар, қыстырмалар, одағайлар, ескертпелер деген қолайлы болады.

Оқшау сөздер – сөйлем ішінде басы артық, «жолдан ілесе салған» элементтер емес, «оларды алып тастағаннан сөйлемге ешқандай нұқсан келмейді» деген мектеп грамматикаларының түсіндірмесі ғылыми тұрғыдан алғанда дұрыс емес. Оқшау элементтер сөйлем құрауға қатысып, оның басты белгілерінің бірі – модальдықты білдіреді.

Қазақ тілінде оқшау сөздер, әдетте, үш топқа бөлініп қаралып жүр: қыстырма сөздер, қаратпа сөздер, одағайлар. Мағынасы мен атқаратын қызметіне қарағанда, одағайлардың бірқатары қыстырмаларға, бірқатары қаратпаларға қосылып кетеді. Орыс тілінің академиялық грамматикасында сөз-сөйлем деп танылған конструкцияларды да (амандасқанда, қоштасқанда, алғыс айтқанда,

мақұлдағанда, мақұлдамағанда айтылатын, көбінесе қалыптасқан амансыз ба, есенсіз бе, хош, рахмет, я, жоқ, қой т.б. сияқты сөздер мен сөйлемдерді) біз оқшау элементтер ретінде қараймыз.

Әдебиет:

- 1 Адмони В.Г. Размер предложения и словосочетания как явление синтаксического строя // Вопросы языкознания. 1966, №4.
- 2 Ахметжанова З.К. Принципы сопоставительного функционального исследования казахского и русского языков. Автореф. дисс. докт. филол. наук. - Алматы, 1989, - 286 с
- 3 Жакупов Ж.А. Қазақ тілінің функционалдық синтаксисі. Филол. ғылым. докт. диссер. Автореф. 1999, - 255 б.
- 4 Сайрамбаев Т. Жақ категориясының функционалдық көрінісі. Алматы: «Қазақ университеті», 2005, 85 б.
- 5 Салқынбай А.Б. Функционалды грамматика очерктері. - Алматы, 2003.
- 6 Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного языка. М., 1981, 365 с.
- 7 Бондарко А.В. Функциональная грамматика. Ленинград, 1984.
- 8 Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Ленинград, 1987.
- 9 Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва, 1973.
- 10 Ерназарова З.Ш. Сөйлеу тілі синтаксисінің прагматингвистикалық аспектісі. - Алматы, 2001, - 215 б.
- 11 Парменова Т.В. Функциональный подход к изучению грамматики в школе // <http://Iseptember.ru/2002/24/8.html>, с.2
- 12 Распопов И.П. Очерки по теории синтаксиса. - Воронеж: Изд-во Воронеж ун-та, 1973. - 220 с.
- 13 Қазіргі қазақ тіліндегі синтаксистік парадигмалар. - Алматы: «Мемлекеттік тілді дамыту институты», 2016, - 464 б.
- 14 Есенов Қ. Қазақ тіліндегі күрделенген сөйлемдер. - Алматы: Ғылым, 1974. - 197 б.
- 15 Сағындықұлы Б. Қазақ тілі синтаксисіндегі күрделілік мәселесі // Ғылыми журнал: ПМУ хабаршысы. Филологиялық серия. № 1, 2013. - 163-170 бб
- 16 Сағындықұлы Б. Синтаксистегі күрделілік: бірыңғайлануға түсінік // Көкшетау: Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің хабаршысы. Филология сериясы № 4, 2013. - 170-175 бб.
- 17 Есенов Қ. Қазақ тіліндегі күрделенген сөйлемдер. - Алматы: Ғылым, 1974. - 197 б.
- 18 Аманжолов С. Қазақ әдеби тілі синтаксисінің қысқаша курсы. - Алматы: «Санат», 1994. - 320 б.
- 19 Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. - Алматы: «Ана тілі», 1992. - 448 б.
- 20 Жұбанұлы Қ. Қазақ тілі білімінің мәселелері / Құраст.: Ғ.Әнес. - Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2013. - 640 б.
- 21 Балақаев М., Қордабаев Т. Қазіргі қазақ тілі грамматикасы. Синтаксис. - Алматы: Қазақтың мемлекеттік оқу-педагогика баспасы, 1961. - 290 б.
- 22 Қазақ тілінің грамматикасы. 2-том. - Алматы: «Ғылым» баспасы, 1967. - 235 б.

ТҮСУ ЕТІСТІГІНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ-СЕМАНТИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ

А.Қ. Таусоғарова, филология ғылымының кандидаты, доцент
(әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан Республикасы)
ayauzhan1971@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются функционально-семантические особенности вспомогательных глаголов в составе сложного сказуемого на примере глагола «түсу / спускаться».

Ключевые слова: *вспомогательные глаголы, семантическая структура, дистрибутивный метод, аспектуальные признаки, функциональные особенности*

Annotation. The article analyzes the functional and semantic features of auxiliary verbs as part of a complex predicate on the example of the verb "түсу".

Key words: *auxiliary verbs, semantic structure, distributive method, aspectual signs, functional features*

Қазақ тілі етістіктерінің түрлі сөйленістер, сөз тіркестері, сөйлемдер құрамы мен мәнмәтіндік қолданыстарындағы мағыналық ерекшеліктері мен грамматикалану барысында атқаратын қызметтерінің күрделілігі осы тілді күнделікті практикалық тұрғыдағы жұмсалымын семантика-функционалдық тұрғыда талдауда, сондай-ақ түрлі мәтіндерге, дискурстарға талдау барысында, бастысы, екінші тіл я өзге тіл ретіндегі қазақ тілін оқыту барысында көптеген мәселелерді туындатады. Өйткені қазақ тілі етістіктерінің түрлі контекстердегі семантикасын дәстүрлі грамматикада көрсетілгендей, түрлі грамматикалық формаларда тұрып іс-қимылдың өткен, келер және осы шақтарда

МАЗМҰНЫ

I-СЕКЦИЯ

ПРОФЕССОР ТАЛҒАТ САЙРАМБАЕВ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ МЕКТЕБІ

Смағұлова Г.Н. Ғұмырын ғылымға арнаған	3
Салқынбай А.Б. Мақалдағы ақыл: Мәшһүр Жүсіп терген мақалдардың адамтанудағы рөлі.....	5
Саткенов Ж.Б. Ұстаз ұлағаты	11
Күзекова З.С. Қазақ тіліндегі динамикалық кеңістіктік қатынастың берілуі	12
Сағындықұлы Б. Т.Сайрамбаев және құрмалас сөйлемдік таным	17
Karaca Oktay Selim. Kazak türkçesindeki “degen” ve “deytin” sıfat-fiil şekillerinin türkiye türkçesine aktarılması meseleleri	20
Елеуова А.С., Дүйсенбек А. Профессор Т.Сайрамбаев және тұлғалық микросинтаксистегі тіркесімділік мәселесі.....	25
Елеуова А.С., Елубаева Г., Галимова Ә. Профессор Т.Сайрамбаев еңбектеріндегі тұлғалық сөзтіркесім мәселелерінің зерттелу жайы	28
Аширова А.Т., Мұратбек Б.К. Газет мәтіні тақырыптарының атқаратын қызметі және сөйлеу әрекеті.....	31
Ақбұзауова Б. Академиялық қазақ тілі курсындағы жазылым процесі	35
Әлімтаева Л.Т. Нақтылық – ғалым ұстанымы	39
Әлісжан С. Ғылыми қатынас және көптілділік	41
Ергубекова Ж.С. Көне түрік тіліндегі сөз тіркесінің зерттелуі	44
Есматова М.Т., Тулепбергенова Р.А. Солтүстік Қазақстан облысындағы тарихи оқиғалармен байланысты кейбір жер-су атауларының ерекшелігі	50
Есматова М.Т., Манатбек Қ.С. Жүніс Сахиевтің фантастикалық шығармаларында қолданылған терминдердің жасалуы	54
Иманқұлова С.М., Рамазанова Ш.Ә. Шақ түрлерін жіктеу мәселесі	59
Қошанова Н. Қазіргі қазақ тіліндегі оқшау сөздердің сөйлем аясын кеңейтуде алатын орны	62
Таусоғарова А.Қ. Түсу егістігінің функционалды-семантикалық талдауы	67
Төлеуп М.М. Қазақ тіліндегі каузатив формалары	70
Тұрарова А.Н. Сөз тіркесінің грамматикалық құрылымы мен тіркесімділік жігі	74
Шойбекова А.А. Сөз-сөйлем және ым-ишара тілі.....	79

II-СЕКЦИЯ

ПАНЕЛЬ №2. ҚАЗАҚ ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУ ПАРАДИГМАЛАРЫ

Абдикарим Н. Қазақ тілінің морфосемантикалық және синтаксистік метабелгілер жүйесін әзірлеу мәселесіне.....	82
Асылханқызы Л. Сын есімдердегі бағалау семантикасы.....	86
Ахаева М.С., Алланазарова Г. Прецеденттік феномендердің мәтін ішіндегі рөлі.....	89
Бияров Б.Н. Кейбір тарихи топонимдерге этимологиялық шолу.....	93
Әлкебаева Д.А., Батырхан. А.А. Сан-мөлшер категориясының құрылымдық грамматикада зерттелуі.....	97
Хасанов Ғ.Қ., Жаледен М.Ә. Когнитология ғылымы туралы жалпы түсініктер және зерттелу тарихы: шет ел ғылымында.....	100
Куламанова С.М., Макулова Л.Т. Орта Азиядағы түркі халықтарының ономастикасы.....	104
Қосаева М.Ж. Хасен Арғыновтың еңбектеріндегі синтаксис.....	110
Макулова Л.Т., Қоблаш А.Т., Абдуалиева К.У. Дейксистік сөздердің дискурсивтік қолданыстары.....	112
Манашахов Е.И. Сөздік құрамдағы сөздердің қолданылу сипаты.....	117
Мейірманова Г.С., Нохан С.М., Сметлда Д.А. Поэзия тіліндегі көркемдік дискурсивтік тіл қолданыстары.....	120
Садирова К.Қ., Сүйеубаева А.Н. Әлеуметтік желідегі қазақша мәтіндердің лингвистикалық ерекшеліктері.....	123
Саткенова Ж.Б., Әбділла Б. Уақыт категориясын білдіретін грамматикалық амал-тәсілдер.....	126
Сәрсекке Г.Ә. Қазақ тілінің корпус лингвистикасының терминдері.....	130
Султаниязова И.С., Жумағалиева А.Н. Қазақ тіліндегі қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктер.....	135
Тілеубердиев Б.М., Базарбеков Б.М. А.Сейдімбек дүниетанымындағы «Ұлы дала кеңістігінің» концептілік парадигмасы.....	141
Тілеубердиев, Б.М., Көбеева Г.М., Кайимов М.А. Қазақ тіл біліміндегі когнитивтік парадигманың теориялық тұрғыдан дамуы.....	146
Тымболова А.О., Мурзинова А.С. «Қонақ келсе – құт» аксиологемасының лингвомәдени мәні.....	149

Хасанов Ғ.Қ. Қазақ тіліндегі мәдени концепттер жүйесі.....	153
Хасанов Ғ.Қ., Жумабаев М.С. Түркілік өркениеттің тектілігі – қазақ тілі.....	157
Shynybekova A.K. Problems of legal terminology in the Kazakh language.....	161

III-СЕКЦИЯ

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Айтбенбетова А.Қ., Молдабаева З.М. Көркем шығарманы цифрлық технология негізінде оқытудың тиімділігі	165
Алмухаметова Г.С., Ахметова Э.Т. Система заданий и упражнений, направленных на формирование коммуникативной компетенции	168
Ахметова Э.Т., Алмухаметова Г.С. Проблемы повышения коммуникативной культуры студентов.....	172
Базарбекова Н.Ш., Утегенова Г.Ж., Байменова С.С. Тілдік құзыреттілікті қалыптастыруда лингвокогнитивтің маңызы.....	174
Әбжапбар Ұ. Тыңдалымның психологиялық-лингвистикалық ерекшелігі.....	178
Жексенова Д.К. Тілді қатысым құралы ретінде оқыту.....	182
Заурбекова Г. Искери ойын - тұлғаны оқыту және дамытуға ынталандырушы тәсілдердің бірі.....	188
Заурбекова З.А. Қазақ тілі сабақтарында студенттердің танымдық әрекеттерін белсендіру жолдары.....	191
Құжабаева А.А. Тілдік санадағы құндылықтарды анықтау мақсатындағы ассоциациялық тәжірибелер.....	194
Қамзаева К.С. Құрмалас сөйлемдердің функционалдық жүйесін зерттеу ерекшеліктерін жүйелі оқыту.....	196
Қарасай Н.Ж., Мұхамед Қ.Т. Құжаттық лингвистиканы оқытуды ұйымдастырудың формалары.....	200
Қаршығаева А.А. Қазақ тілі дыбыстарын жаңаша оқытудың ғылыми негіздері.....	204
Қондыбай К.Ә., Әбдірова Ш.Г. Білім беруде топтық жұмысты қолданудың мүмкіндіктері мен нәтижелері.....	207
Нұрмышева Ш.А. Шет тілді топтарда қазақ тілін үйретуде мәтінді тиімді пайдалану әдістері.....	211
Оразымбетова Ғ.Д. Қазақ тілін оқыту әдістемесін IT саласында дамыту мәселелері.....	215
Sanaeva A.S., Mamyrbaeva B.S. The essence and main characteristics of project work.....	217
Советова З.С. Жағдаятқа негізделген тапсырмалар – тілді оқытудың тиімді әдістерінің бірі.....	220

IV-СЕКЦИЯ

МӘДЕНИЕТТЕР ТОҒЫСЫНДАҒЫ ТІЛ МЕН ӘДЕБИЕТ

Aynur Mətləb qızı Səfərli. Maarifçi-Demokrat Çökan Valixanov.....	224
Абдықадырова Т.Р. XX ғасыр басындағы прозалық шығармалардағы әйел тақырыбы, көркемдік сипаты.....	229
Абдықадырова Т.Р., Алимбаева Д. XX ғасыр басындағы М.Әуезов және оның әңгімелері.....	232
Абдықадырова Т.Р., Қарымсақ А. Қазақ әдебиетіндегі ұлттық идеяның тамырлары.....	235
Абдықадырова Т.Р., Құмарова Г. Мархабат Байғұт көркемдік талғамы мен стилі бар жазушы.....	238
Ағабеков О.М., Бекпатша Г.Ж., Керимжанова А.С. М. Шаханов өлеңдерінің концептілік құрылымы.....	242
Akimbek U.Zh., Mamyrbaeva B.S. Theoretical basis of formation of the skill of design activity through the use of authentic video materials.....	246
Аппакова Ф.Р. Жүсіпбек Аймауытовтың «Елес» әңгімесіндегі психологизм.....	250
Арынбаева Р.А., Кизбаева Ж.Қ. М.Әуезов – халықтың ұлы біртуар азаматы.....	254
Базарбекова Н.Ш., Утегенова Г.Ж., Байменова С.С. Қазақ фольклорындағы ұлттық таным.....	257
Baizhanova G.T., Mamyrbaeva B.S. The prospects for updating content of education in Kazakhstan.....	260
Ебелекбаева Ә.Қ. Қазақ, татар, өзбек тілдеріндегі амандасу, жөн сұрасу этикет үлгілері.....	264
Әуез А.Қ. Жамбыл Жабаевтың балаларға арналған өлеңдеріндегі көркемдік идеяның берілуі.....	267
Kitzhanova A.Zh., Khasanova M.A. Pedagogical conditions of improvement of high-professional education.....	272
Көшенова Т.И., Мукашева А.А., Саматаева К.Б. Қазіргі қазақ қыздары поэзиясындағы адам тағдыры туралы жырлар.....	275
Қыяқметова Ш.А., Ағабекова Э.М., Ағабеков О.М. Қ.Мырзалиев поэзиясының концептілік құрылымы.....	278
Қаби Қағылез Серікұлы. «Тышқан қыз» ертегісінің қазақ халық арасында таралуы.....	281
Нәбиева Айша-Бибі Сейтқалиқызы. Үштілді білім беру жүйесінде мәдениетаралық құзіретті тұлға қалыптастырудың негізгі стратегиялары.....	285
Özdemir Serdar. Kazak Türkçesindeki Olumsuz İsim Yükleme Yapılarının Türkiye Türkçesine Aktarımı Meselesi.....	289
Таджиев Х.Х., Тасполатов Б.Т. Абай Құнанбайұлы шығармашылығында иман шарттарының репрезентациялануы.....	295
Иманалиева Ғ. Қ. Ұстазын ұлықтаған ұстаз.....	299

Ғылыми басылым

**Филология ғылымдарының докторы, профессор
Т. Сайрамбаевтың 85 жылдығына арналған
«ҚАЗАҚ ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУ ПАРАДИГМАЛАРЫ
ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ»
атты халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

Алматы, 8-9 сәуір 2022 ж.

ИБ 15389

Басуға 07.04.22 жылы қол қойылды. Пішімі 60×84 ¹/₈.

Көлемі 19,2 б.т. Тапсырыс № 15353.

Таралымы электронды.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.